

DLA doktori értekezés tézisei

Fassang László

Lejegyzés és előadás viszonya Ligeti György orgonaműveiben

Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem
28. számú művészet- és művelődéstörténeti tudományok besorolású doktori
iskola

Budapest

2016

I. A kutatás előzményei

Ligeti legradikálisabb orgonaműve, a *Volumina* döntően meghatározta a huszdik század második felének orgonairodalmát. A mű notációja nem csak az orgonairodalomban, de a Ligeti életművön belül is egyedülálló helyet foglal el. A Ligeti által halmaznotációnak nevezett lejegyzést kizárólag erre a művére fejlesztette ki, máshol nem alkalmazta. A Ligeti életművel foglalkozó szakirodalomban rendszeresen előfordul a *Volumina*, és helyenként fellelhetők a szerző többi orgonaművei is, ezzel szemben az orgonaműveket tárgyaló munkák száma nem túl nagy. A Ligeti orgonaműveivel foglalkozó szakirodalomból kiemelkedik Martin Herchenröder munkája, mely nem csak hasznos információkat közöl, hanem az életmű eseményeivel és Ligeti egyéb műveivel kapcsolatos összefüggésekre is rávilágít. Kimberly Marschall munkája nélkülözhetetlen információkat közöl a *Ricerca* és az *Harmonies* előadásához kapott szerzői instrukciókról. Ulrich Schmiedeke és Szathmáry Zsigmond alapvető információkat közölnek az orgonaművekről.

Ugyanakkor a művek előadói és notációs szemszögből történő megközelítésére csak áttételesen van jelen a szakirodalomban.

A mű megtanulása többretű feladat elé állítja az előadót. Egyrészt az orgona új játéktechnikáit kell elsajátítania, másrészt a szokatlan notáción keresztül kell megfejtenie a szerzői előadási elképzeléseit. A lejegyzés első látásra nagyfokú előadói szabadságot tesz lehetővé. Ugyanakkor a szerzői utasítás szerint a clusterek formáját a lehető legnagyobb pontossággal kell az előadásnak lekövetni. Ligeti szavaival ez a lejegyzés az előadónak messzemenő szabadságot biztosít, de csupán interpretációs, nem társszerzői szabadságot. Meddig tart az előadói szabadság, és hol tévedünk át a szerző felségterületére? Ezt a kérdést tettem fel nem csak a *Volumina*, hanem a többi Ligeti orgonamű kapcsán is.

II. Források

A kutatásaim során vizsgált források négy fő kategóriába sorolhatók. Az elsőbe Ligeti írásai és interjúi tartoznak. Az írások közül kiemelkedik az 1971-es *Öninterjú*, az *Új Notáció – kommunikációs eszköz vagy öncél* és a *Mit vár el a mai zeneszerző az orgonától* című előadások. A felhasznált tizenegy Ligeti interjú keletkezési ideje 1967 és 2002 közé esik. A másodikba a Ligeti életmű azon darabjai tartoznak, melyek valamilyen szalon kapcsolódnak az orgonaművekhez. Szintén ebbe a csoportba tartozik a *Ricercare* és a *Két etűd* kézírata, valamint a *Ricercare* Szatmáry Zsigmond tulajdonában lévő másolata a szerző előadási utasításaival, melyet teljes terjedelmében a függelékben közlések. A harmadikba a Ligetiről és műveiről megjelent publikációk tartoznak, melyek közül külön kiemelendő Martin Herchenröder Ligeti orgonaműveit elemző munkája. A negyedikbe a Ligetivel együtt dolgozó zenészekkel készült interjúk. Szatmáry Zsigmond, Eötvös Péter, és Pierre Charial, melyek szerkesztett változatát a függelékben közlöm.

III. Módszer

Elsőként Ligeti notációról adott definícióit vizsgáltam meg. Számára a notáció elsődlegesen kommunikációs eszköz, mely azt a célt szolgálja, hogy a zeneszerző az előadóval a lehető legpontosabban közölhesse gondolatait. Alapvetően kétféle notációs típust különböztet meg: eredmény notációt és realizációs notációt. Vizsgáltam a kétféle notációs típus megjelenését az orgonaművekben. Emellett vizsgáltam azt a szerzői gondolatrendszert, melybe az orgonaművek szervesen tagozódnak be.

A források analitikus összehasonlításán keresztül vizsgáltam meg az orgonaművekben rejlő összefüggéseket.

Lejegyzés és előadás viszonyának vizsgálata voltaképpen az előadó művészet alapvető feladata. A feladat nem más, mint a kottában szereplő jelek és a rendelkezésre álló háttérinformációk együttes segítségével megérteni a zenemű mögött rejlő szerzői szándékot. A kutató-előadó első és legfontosabb feladata rendelkezésre álló források – kották és háttérinformációk – összegyűjtése és hitelességüknek megvizsgálása. Ezt követi az alkalmazott jelrendszer értelmezése és kontextusba helyezése.

IV. Eredmények

Kutatásom leglátványosabb eredménye a Ricercare előadására vonatkozó, korábban nem publikált szerzői utasítások tanulmányozása és publikálása.

Fontos eredményként tartható számon Ligeti orgonaműveinek magyar nyelvű bemutatása és a művekkel kapcsolatos háttérinformációk összegyűjtése. A művek megközelítése két oldalról történt: egyrészt a notáció irányából, másrészt az életmű kontextusából, melyek együttesen új megvilágításba helyezték az orgonaművek előadási kérdéseit.

Ligeti gondolkodásmódjának megértéséhez a kutatás során készített interjúk nagymértékben hozzájárultak, illetve alátámasztották a más forrásokból is megtapasztalt jelenségeket. Ezeknek a lényege a Ligetiben meglévő kettősségen alapszik. Ligetit egyszerre jellemezte a tudós és az empirikus hozzáállás. A precizításra való végletes törekvést az előadói gesztus energiája és spontaneitása árnyalja. A két aspektus együttes jelenlétének felismerése és az így leszűrt következtetések gyakorlati alkalmazása segíthet a Ligeti minél hitelesebb előadásában. A notáció és az előadás közötti összefüggésrendszer ennek fényében érthető meg.

V. Az értekezés tárgyköréhez kapcsolódó szakmai tevékenység dokumentációja

Ligeti Voluminájával tanárként és előadóként több éve foglalkozom. Tanárként három budapesti helyszínen készítettem fel növendékeimet a mű megszólaltatására: Szent Ferenc sebei templom –, pesti Ferencrendi templom, Müpa Lozsányi Soma 2015. Az eltérő orgonák különböző előadói feladatok megoldását tették szükségessé. A felkészítés során szükséges volt a lejegyzett réteg jelentését egyértelművé tenni. Másrészt a játékmódok különböző hangszereken való megvalósítása a művek megértésének fontos aspektusát jelenti, mely a tanári munka során előtérbe kerül. Ez utóbbi egyrészt előadótechnikai, másrészt orgonaismereti tudást feltételez.

A Két etűdöt is tanítottam Szathmáry Zsigmond 2013-as budapesti kurzusára való felkészítés során.

A Voluminát számos alkalommal játszottam koncerten az elmúlt évek során.

Stuttgart, Stiftskirche, 2010. július 2.

Berlin, Konzerthaus, 2010. november 20.

Würzburg, Neubaukirche, 2011. október 27.

Dortmund, Konzerthaus, 2012. június 3.

Hamburg, Laeis-Halle, 2012. március 26.

Ljubljana, Cankarjev dom, 2012. március 13.

Sanary, Eglise Saint-Nazaire, 2012. március 18.

Luxemburg, Salle Philharmonique, 2012. július 6.

Budapest, Müpa, 2014. május 6.

Budapest, Müpa, 2015. március 14.